

Ղոյամոեգա Մահդի Ռավանջի

ԻՄԱՍ ՋԱՖԱՐ ԱԼ-ՍԱԴԻԿԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ

Քանալի բառեր՝ իմամ, այաթ, շիա, սուննի, Ալի, իսլամ, գաղափարական ուսմունք

Իմամ Ջաֆար ալ-Սադիկը (702-765 թթ.) հետևելով իր հոր՝ Իմամ ալ-Բակիրի (676-733 թթ.) օրինակին՝ շարունակեց շիա ուղղության գաղափարական-քաղաքական ուսմունքի ձևավորման ու կայացման ուղին: Նա որոշարկեց և ընդգծեց իմամի տեղն ու դերը շիա քաղաքական համակարգի գագաթում, իմամության առանձնահատկությունները, դրույթները և չափանիշները՝ առաջադրելով իր մեկնաբանությունները Ղուրանի այաթից, շեշտելով Ալլիի կերպարի արժանիքները և մատնանշելով Ալլիի նմանությունները իսլամի մարգարեին:

Իմամ ալ-Սադիկը փորձեց իմամության առանցքի շուրջ կերտել շիա համակարգի հիմքերը և նոր ինքնություն ու սահմանում տալ իմամության հարցին, որը տվյալ ժամանակահատվածում բավականին աղճատված էր Ալլիի գերդաստանի տարբեր ճյուղավորումների՝ Հասանական ու Հուսեյնական շառավիղների և Աբբասյան ընտանիքի (մարգարեի հորեղբայր Աբու ալ-Աբբասի շառավիղների) կողմից: Իմամ ալ-Սադիկի իմամության ուսմունքը հետագայում հայտնի դարձավ ու ճանաչվեց «Տասներկու իմամական ուղղություն» անվամբ¹:

¹ Տե՛ս հետևյալ աղբյուրները՝

-نوحجتی، حسن بن موسی. فرق الشیعه، ترجمه: محمد جواد مشکور، تهران، انتشارات بنیاد فرهنگ ایران، 1353
-بغدادی، ابومنصور عبدالقاهر، الفرق بین الفرق، ترجمه: محمد جواد مشکور، تهران، تهران انتشارات اشراقی، 1358.
-شهرستانی، ابوالفتح محمدبن عبدالکریم. الملل و نحل، ترجمه: افضل الدین صدراصفهانی، تهران، انتشارات اقبال، 1335.

Շիայական իմամության հիմունքները արտացոլված են Իմամ ալ-Սադիկի բանավոր զրույցներում ու քարոզներում, որոնք Իմամ ալ-Բակիրի քարոզների հետ միասին խոր ազդեցություն թողեցին այլ ուղղությունների հետևորդների շրջանում:

Քաղաքական տեսության հիմունքները

Իմամ ալ-Սադիկի քաղաքական հայեցակարգը ձևավորվել է իմամության հիմնախնդրի սահմանման ու ճանաչման առանցքի շուրջ և ինչ-որ տեղ պատասխան էր քաղաքական մի շարք հրատապ հարցադրումների՝ ո՞վ պետք է լինի գերագույն իշխանության դեկին, ո՞րն է քաղաքական գերադասելի համակարգը և ի՞նչ սկզբունքներից ելնելով պետք է ենթարկվել իշխանավորին: Այս հարցերի պատասխանները կարելի է ստանալ Իմամ ալ-Սադիկի խոսքերում մեջբերված դուրանական և հադիսական հիմնադրույթներից, սակայն նախ նպատակահարմար ենք գտնում անդրադառնալ Իմամ ալ-Սադիկի մոտեցմանը՝ իրեն նախորդած պատմական ժամանակահատվածին, նրա բնորոշմամբ իսկական իսլամից տեղի ունեցած շեղումների մեկնաբանությանը ու նաև նրա գաղափարախոսական ու բարոյագիտական հայացքներին, քանի որ այս խնդիրների դիտրակումն անհրաժեշտ նախադրյալ է Իմամ ալ-Սադիկի ուսմունքը ճանաչելու համար:

Պատմական մոտեցումն ու ընկալումը՝ որպես քաղաքական տեսության հիմք

Պատմական մոտեցում և մեկնաբանում ասելով՝ նկատի ունենք Իմամ ալ-Սադիկի գնահատականն իրեն նախորդած պատմական ժամանակահատվածի վերաբերյալ, ինչը հանգուցային և կարևոր դեր է խաղացել նրա հայեցակարգի ձևավորման գործում: «Շիա և սուննի դավանանքների քաղա-

քական մտքի ձևավորման ամենակարևոր գործոնը՝ նրանց մոտեցումն ու ելակետն է իսլամի պատմության հանդեպ: Սուննի ուղղության հետևորդների համար վաղ իսլամի պատմությունը, հատկապես, արդարակյաց խալիֆաների և Մարգարեի զինակիցների («Մահաբ») ու նաև հետևորդների («Թաբեին») ժամանակահատվածն առանցքային կարևորություն ունի, մինչդեռ շիաների տեսակետից այս ժամանակահատվածը չի տարանջատվում և առանձնանում իսլամի պատմության մյուս շրջափուլերից: Սա զուտ տեսական հարցադրում չէ, այսինքն այնպես չէ, որ սուննիները առանձնահատուկ արժեք են տալիս այս ժամանակշրջանին, իսկ շիաները չեն արժևորում այն: Այս խնդիրը խորապես ազդել ու ներգործել է երկու ճյուղերի հետևորդների կրոնական ըմբռնումների վրա, այսինքն սուննիները իսլամին իր ամբողջականության մեջ նայում են միայն պատմական այս ժամանակաշրջանի դիտակետից, մինչդեռ շիաները, ընդհակառակը, պատմական այս շրջանին նայում են իսլամական չափանիշների տեսանկյունից, հետևաբար այս ժամանակահատվածի հանդեպ հանդես են գալիս քննադատական դիրքերից:²

Իմամ ալ-Մադիկի կարծիքով՝ իսլամի մարգարեի հորդորների համաձայն՝ ոչ ոք, բացի Ալիից, չունեի այնպիսի դիրք ու հեղինակություն, որ կարողանար ստանձնել իմամի ու առաջնորդի դերը: Իմամ ալ-Մադիկի ընկալմամբ՝ իմամությունը մարգարեության տրամաբանական շարունակությունն է, ուստի այդպիսի բարձր դիրքը արժանի է Ալիի հատկանիշներն ունեցող մի կերպարի: Ալիին նախորդող երեք խալիֆաների ժամանակշրջանը նա բնութագրում է որպես «կանգի» և «դադարի» շրջան:

Իսլամի մարգարեի վախճանից հետո նրա տեղակալ խալիֆան պարտավոր էր պահել ու պահպանել մարգարեի ա-

---

²مسجد جامعی ، محمد . زمينه های تفکر سیاسی در قلمرو تشیع
وتسنن ، تهران انتشارات الهدی ، 1369.:

վանդած կրոնական-քաղաքական ժառանգությունը՝ բարոյական, կրոնական և ֆիլիհի հարթությունների վրա: Շիական համակարգի հետևորդները շարունակեցին քարոզել այն համոզմունքը, որ խալիֆան հանդիսանում է հասարակության միասնության, մուսուլմանների վարքի ուղղորդման ու բարելավման և Աստվածային հրահանգների կատարման երաշխավորը: Շիանները հիմնվում էին այն ավանդական գաղափարի վրա, որ կրոնական ու քաղաքական ղեկավարը (խալիֆան) և ումման միասնական ու միտարր են³: Կարելի է ասել, որ շիաները հավատացած էին Մարգարեի մահվանից հետո և նրա բացակայությամբ իսկ քաղաքացիական հասարակության առանձնահատկությունների հարատևմանը: Շիան ոչ մի սահմանազատում և տարանջատում չի դնում խալիֆայի՝ որպես քաղաքական ղեկավարի և իմամի՝ որպես կրոնական ղեկավարի միջև, այլ շիայական դիտարկմամբ՝ իշխանությունը համարվում է իմամության հիմունքներից մեկը:

Իմամությունը գերակա և վերերկրային մի իրողություն է, որն արտացոլվում է իսլամի մարգարեի և իմամի էության մեջ, այն չի ածանցվում մարդկային կենսաբանական և փորձարարական որակից ու մակարդակից: Մինչդեռ խալիֆայությունը, այսինքն՝ քաղաքական ղեկավարումը աշխարհիկ մի իրողություն է, իշխանության կառավարման կանոնակարգ, որն առաջանում է բնական ու կենսաբանական որակներից և մարդկային բարեկեցության ու խաղաղ գոյակցության պահանջներից: Խալիֆայությունը տրամաբանական, գաղափարական կամ աստվածաբանական ոչ մի աղերս չունի մարգարեության և իմամության վեհ պաշտոնի հետ: Խալիֆայությունը միմիայն քաղաքական և հասարակական

---

³ Lapidus, M. I., The Separation of state and Religion in the Development of Early Islamic society, IN ternational Journal of Middle East Studies-vol. 6. No. 4. (oct.1975) pp. 363-385.

պաշտոն է, որն արտահայտում է միայն ժողովրդի կատարած ընտրությունը: Երբեմն ժողովուրդն այնքան է հասունանում ու գիտակից դառնում, որ իր մարգարեին կամ իմամին ընդունում է որպես ամենագիտակից և խելամիտ անձը երկրի կառավարման և ներքին ու արտաքին հարաբերությունների ծավալման համար, ուստի հենց նրան է ընտրում որպես քաղաքական և զինվորական ոլորտների ղեկավար⁴:

Իմամ ալ-Սադիկի մի հադիսի հաղորդմամբ Մուհամմեդին և Ալիի գերդաստանին է վերագրում հասարակության իմամության ու ղեկավարման դերը մարգարեի մահվանից հետո: Իմամ ալ-Սադիկը մեկնաբանելով Ղուրանի «Նուր» սուրայի 55-րդ այաթը՝ «Աստված խոստանում է նրանց, ովքեր հավատ են բերել և արժանավոր գործեր կատարել հասցնել իշխանության երկրի վրա, ինչպես իշխանության բերեց նրանց նախնիներին», ավելացնում է, որ այս այան նկատի ունի իմամներին⁵:

Իմամ ալ-Սադիկը վկայակոչելով որոշ հադիսներ մարգարեի մասին՝ փորձում էր հիմնավորել Ալիի տեղակալության իրավունքը և մարգարեի կողմից այն Ալիին ժառանգելու փաստը: Այս առնչությամբ Քոլեյնին հետաքրքիր հադիս է հիշատակում Իմամ ալ-Սադիկից: Ըստ այս հաղորդման՝ Իմամ ալ-Սադիկը պատմել է հետևյալը. «Երբ վրա հասավ մարգարեի մահը, նա կանչեց Աբբաս իբն աբդ ալ-Մութթալիբին և Ալիին ու հարցրեց. Ո՞վ, Մուհամմեդի հորեղբայր, արդյոք պատրաստ ես վերցնել Մուհամմեդի ժառանգությունը և հատուցել նրա պարտքերը և իրականացնել նրա տված խոստումները: Պատասխանեց. Ո՞վ, Աստծու մարգարե՛, ես ծերունի և ընտանիքատեր մարդ եմ, մի՞ թե կարող է ինչ-որ մեկը հավասարվել Ձեզ: Դուք առատաձեռնությամբ փոթորկին եք

---

⁴حائزى يزدى. حكمت و حكومت، تهران، دارالفكر، 1995.
⁵كلىنى، محمدبن يعقوب. اصول كافي، جلد اول، ترجمه سيد مهدى آيت اللهى، تهران، انتشارات جهان آراء، 1386، صفحه 521.

մրցակից: Մարգարեն գլուխը հակեց և կրկին խոսեց. Ո՛վ Աբբաս, արդյոք պատրա՞ստ ես վերցնել Մուհամմեդի ժառանգությունը և հատուցել նրա պարտքերը և իրականացնել նրա տված խոստումները: Աբբասը նորից կրկնեց նույն պատասխանը: Մարգարեն ասաց. «Այժմ ես այն կփոխանցեմ մեկին, ով իրավացիորեն կստանա այդ իրավունքը: Այնուհետև նայեց Ալիին և հարցրեց. Ո՛վ, Մուհամմեդի եղբայր, արդյոք պատրա՞ստ ես վերցնել Մուհամմեդի ժառանգությունը և հատուցել նրա պարտքերը և իրականացնել նրա տված խոստումները: Ալին անմիջապես համաձայնվեց, որից հետո մարգարեն նրան տվեց իր մատանին և շեշտեց. Քանի որջ եմ կրի՛ր այս մատանին քո մատին: Այնուհետև մարգարեի հրամանով Ալիին նվիրաբերվեցին մարգարեի զրահը, դրոշը, շապիկը, սուրը և գոտին⁶:

Իմամ ալ-Մադիկի հաղորդած այս հադիսն ընդգծում է Ալիի տեղակալությունը Մուհամմեդի կողմից և Աբու ալ-Աբբասի ներկայությամբ հաստատվելու փաստը: Հադիսը կարող է ընդունվել որպես հավաստի հիմնավորում ընդդեմ Աբբասյան գերդաստանի իշխանատենչ ձգտումների, ովքեր իմամականության ընթացքը Ալիի ընտանիքից շեղեցին դեպի Աբբասյան ընտանիք: Իզուր չէ, որ Իմամ ալ-Մադիկը այս պատումը հաղորդում է հենց Աբբասյանների իշխանության օրոք, թերևս, ունենալով որոշակի նպատակ ու մտադրություն:

Այս պատումն ապացուցում է, որ Իմամ ալ-Մադիկը պատմական ինչպիսի ընկալում ունի մարգարեի վախճանին հաջորդած ժամանակահատվածի վերաբերյալ: Շիա աղբյուրներում ևս բազմաթիվ հիշատակումներ կան այդ մասին, որոնց համաձայն Իմամ ալ-Մադիկի տեսանկյունից իմամությունը բացարձակապես վերագրվում է Ալիին և նրա գերդաստանին:

---

⁶ Նույն տեղում, էջ 641:

Վերը նշված հաղիսը մեզ օգնում է ճիշտ պատկերացում կազմել Իմամ ալ-Սադիկի պատմական հայացքների մասին, նաև հասկանալ իմամի՝ որպես Ղուրանի մեկնաբանի և մարգարեի գիտության ժառանգորդի անհրաժեշտության մասին:

Այսպիսով, ելնելով իր պատմական մոտեցումից և շեշտադրելով Ալիի ու նրա գերդաստանի կողմից իմամության շարունակման հարցը՝ Իմամ ալ-Սադիկն իմամության իրավունքը վերագրել է Ալիի գերդաստանի Հասանական ճյուղին, այնուհետև Հուսեյնին և նրա զավակներին: Մյուս կողմից, Իմամ ալ-Սադիկի հորեղբայր Ջեյդ իբն Ալին (մահ. 732թ) առաջադրել էր իր հեղափոխական հայացքները՝ իմամության իրավունքը վերագրելով Իմամ Ալիի գերդաստանի հուսեյնական թևին, բայց նաև պաշտոնապես ճանաչելով Ալիին նախորդած խալիֆաներին: Ջեյդ իբն Ալին կարողացավ այսպիսի ձևակերպմամբ մեծ թվով հետևորդներ համախմբել իր շուրջ:

«Նասսի» ուսմունքի հիման վրա՝ Իմամության աստիճանը հատկացնելով միայն Ալիի Հուսեյնական ճյուղին ու զավակներին՝ Իմամ ալ-Սադիկը փորձեց համակարգել ու որոշակիացնել իմամության տեսությունը, որի շրջանակում իմամությունը Մուհամմեդից հետո վերագրվում էր Ալիին և այնուհետև նրա գերդաստանին: Իմամ ալ-Սադիկը իմամների ղեկավարության տակ գտնվող բազմաթիվ հետևորդների համար անկախ ու առանձին ինքնություն ձևավորեց:

**О ПОЛИТИЧЕСКОЙ ТЕОРИИ ИМАМА ДЖАФАРА
АЛ-САДИКА**
Голамреза Махди Раванджи
(резюме)

Статья анализирует политическую теорию имама Джафара ал-Садика, который является одним из важнейших имамов, одним из двенадцати имамов Ислама Иснаашарийского толка. Имам Джафар ал-Садик попытался создать основу для структуры шиитского Ислама и дал очертание означения имамата. Теория Джафара ал-садика про имамат в дальнейшем стала основой для Двенадцатиимамного шиизма. Концепции шиитского имамата можно найти в устных речах и проповедях имама ал-Садика. Эти проповеди вместе с проповедями имама ал-Бакира оставили глубокое влияние также на другие движения.

ON THE POLITICAL THEORY OF IMAM JA'FAR AL-SADIQ
Gholamreza Mahdi Ravanji
(summary)

The article analyzes the political theory of Imam Ja'far al-Sadiq who is one of the prominent Shia Imams, one of the twelve imams of Ithna'asharia Islam. Imam Ja'far al-Sadiq tried to create the bases of Shia Islam's structure and outlined the definition of the Imamate. Imam Ja'far al-Sadiq's theory of Imamate later became the basis for the Twelver Shia Islam. The concepts of Shia Imamate can be found in the oral speeches and sermons of Ja'far al-Sadiq. These sermons along with the sermons of Imam al-Baqir have had deep impression on other sects as well.